

FESTES MONTESA

2002

EDITA:

Comissió de Festes 2002

PORTADA:

*A l'hora calma.
Quan les processons ja estàn arriuant.
L'aire, quiet, pren alè com per fer un sospir.
Just abans de que comencin a sonar les campanes.
I el cel pinta els últims colors per rebre la nit.*

Enric

IMPRIMEIX:

Gràfiques MARAL®
C/. Sants de la Pedra, 14
Tel. 96 224 01 45. Fax 96 224 54 85
46650 CANALS (València)

L'Església de l'Assumpció de la Vila de Montesa (1686-1702)

Josep Cerdà i Ballester

LES RAONS D'UNA NOVA ESGLÉSIA

El fet que Montesa construïra una església durant l'últim terç del segle XVII respon a diverses raons:

1) l'activitat constructiva, al menys pel que fa a edificis de culte, desenvolupada als pobles de la rodalia, que podia actuar com a estímul per a mamprendre alguna obra d'aquest tipus. A finals del segle XVII, als temples de les localitats veïnes al nostre poble, es treballava per a acabar antigues fàbriques iniciades anys abans, o bé per a adaptar els edificis ja construïts a les pautes ornamentals del moment, a la moda barroca.

El cas de la ciutat de Xàtiva és el més clar de tots. Per aquells anys (1683-1705) estava construïnt-se l'aula capítular, sagristia i portades del creuer de la Col·legiata. A l'església parroquial de Sant Pere, feia poc que s'havia construït una volta de canó per poder amagar l'enteixinat gòtic i dotar al temple d'una ornamentació en estucs, aleshores *de moda*. Simultàniament a l'edificació de l'església de Montesa, es bastia l'església de Sant Agustí, també a Xàtiva.

Canals havia construït entre 1623-1634 una església amb coberta nervada, que als anys noranta van cobrir també amb volta de canó per adaptar-la a les noves corrents artístiques.

Per la seua banda, a l'església de Sant Bartomeu, a Vallada, iniciada en 1564 per l'arquitecte Domingo Gamieta, es duia a terme el darrer període constructiu, amb el qual es dotava el temple de dues capelles més a cada banda i s'acabava la façana, conclosa durant els primers anys del segle XVIII

2) En els moments en que es decideix construir la nova església de Montesa, des del punt de vista demogràfic s'ha produït una certa recuperació, que també seria econòmica,

Frontera de l'església

L'Església de l'Assumpció de la Vila de Montesa (1686-1702)

com sembla ser, la tendència observada a la resta del Regne de València. Així, en cosa de cinquanta anys, de 108 famílies en 1644, passaren a ser-ne 176 l'any 1699.

3) Finalment cal tindre en compte que l'antiga església s'hi trobava en estat de ruïna i que l'impulsor de l'obra, fra Lluís Gozalbo i Mollà, rector de la parròquia, era partidari de construir una església "...al modern...", o siga, en estil barroc.

ORGANITZACIÓ I FINANÇAMENT.

El dia de l'Ascensió de 1686, a l'antiga església de Montesa, es reuniren els caps de casa amb l'Ajuntament de l'època -justícia i jurats- i el clero de la parròquia. Prenent la paraula el rec-

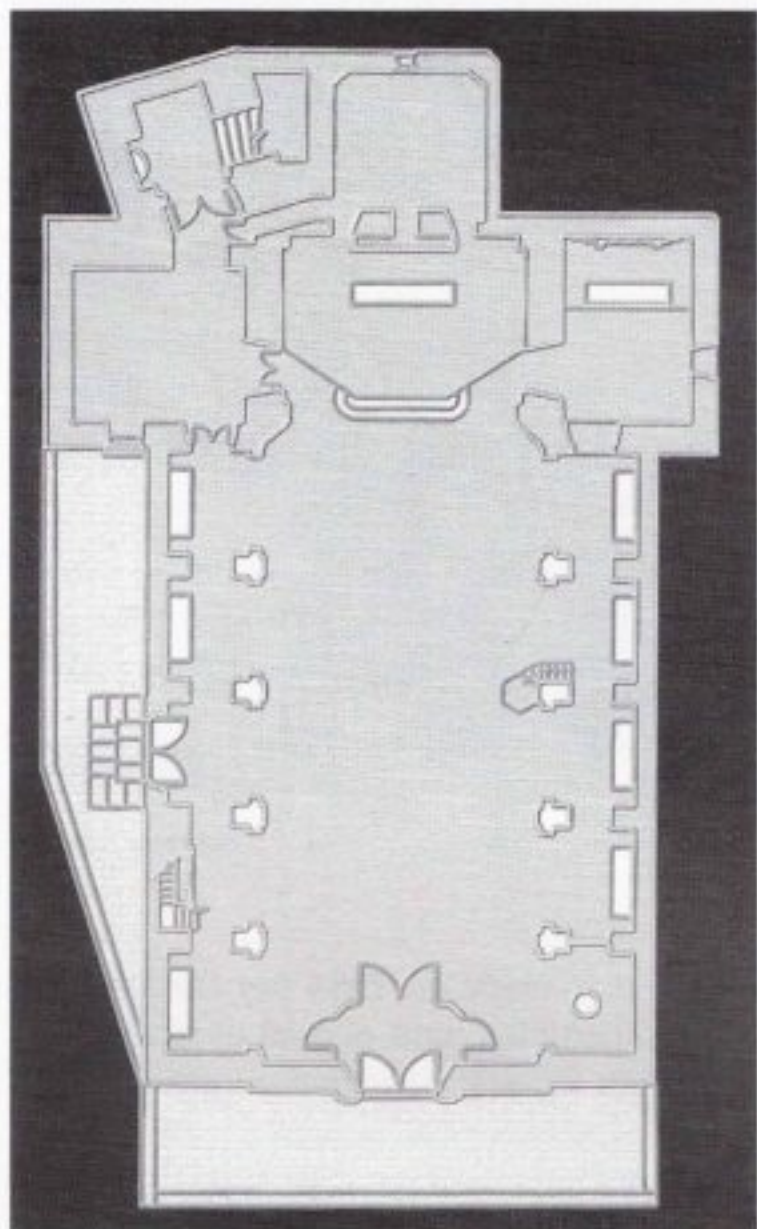
tor, fra Lluís Gozalbo, manifestà als seus fidels l'estat de ruïna en que es trobava l'església "*y quant servici de Nostre Senyor seria el que dita iglesia es rehedificàs y fes al modern*". Aleshores es realitzà una votació al respecte i decidiren, per unanimitat, construir un nou temple.

Per a sufragar les despeses de l'obra, es va acordar crear un nou impost sobre els productes bàsics, el *redelme*, que havien de sufragar els veïns de Montesa.

La part proporcional a pagar es distribuï de la següent manera:

- per cada cafís de forment (201 litres) en pagarien la quantitat d'un almut (5,133 litres) com a redelme;
- de cada trenta arroves de garrofes (383,4 Kg.), una seria per al redelme (12,780 Kg.);
- finalment, per cada trenta barcelles d'olives (502,5 litres), una seria per al redelme (16,750 litres).

Altres mitjans de finançament foren,

Planta de l'església. S. Vila Ferrer. 1991.

L'Església de l'Assumpció de la Vila de Montesa (1686-1702)

- una quantitat de diners que, davant notari, prometeren alguns veïns;
- les almoines que es recollien setmanalment entre el veïns del poble;
- les almoines recollides, també de forma setmanal, entre els tres forns de la vila;
- els jornals que, organitzats en barris, acordaren fer els veïns.

Una vegada establerts els mitjans de finançament, es nomenà una junta de sis electes –*elets*–, és a dir, el grup concret de persones sobre el qual recaigué l'administració i organització de l'obra. Els *elets* serien el rector de la parròquia, el justícia, el jurat en cap i tres veïns del poble, (aquests darrers, generalment, personatges d'una certa rellevància local). Excepte en el cas del rector, que hauria de ser *elet* mentre estigués al front de la parròquia, el càrrec duraria un any.

Aquesta junta acordà distribuir les distintes responsabilitats de la següent manera:

- un *elet* s'encarregaria de la provisió d'algeps, morter, calç i arena;
- un altre, de cobrar el redelme i els donatius promesos pels distints particulars;
- altre, de recollir les almoines -pagades en diners i en espècie- i el pa que es donava voluntàriament per la vila;
- altre, de les rajoles, de les teules i dels barre-nos per a traure la pedra;
- altre, de la provisió de fusta i ferro;
- altre, de proveir al mestre i oficials de l'obra dels queviures necessaris i d'administrar els fruits recollits en l'impost del redelme.

Els diners recaptats per a l'obra, així com el llibre d'entrades i eixides, s'acordà guardar-los a la sagristia de l'església, en una arca de tres claus. Les claus les tenien una el rector, una el justícia i una altra el jurat en cap.

Frontera de l'església. Vista parcial.

L'Església de l'Assumpció de la Vila de Montesa (1686-1702)

L'EDIFICACIÓ.

Les traces de la nova església es van encomanar a mossén Juan Aparicio, professor de matemàtiques i mestre de l'obra de la col·legiata de Xàtiva. En l'elecció d'Aparicio com a traçista potser jugaren un paper important diversos factors. D'una banda, el gran predicament assolit per aquest autor en executar una obra com la de la Col·legiata de Xàtiva; d'altra, el fet que el rector de Montesa, el prior del convent de l'orde i el sotscomanador foren, els tres, naturals de la ciutat de Xàtiva, i, molt probablement, coneixien el que s'estava fent a l'actual capital de La Costera.

Decoració vegetal situada en una de les pilastres de la frontera. Detall.

Pel que fa als materials, sabem que la pedra de la portalada es va traure d'una cantera que hi havia al camí d'Enguera, les teules les van dur de l'Orxa –poble que pertanyia a l'Orde de Montesa, situat baix mateix del pantà de Beniarres- i l'aigua per a l'obra es recollia d'un pou que hi havia a la plaça (probablement aquest pou és el mateix que va eixir prop de la font que hi ha a la plaça de la Vila i que va ser descobert durant les últimes obres d'empedrat, l'any 1996).

En plantejar la construcció d'una nova església en 1686, abans d'iniciar les obres contemplaren la possibilitat de reparar l'església vella, el cost de la qual avaluaren en 1500 lliures. Finalment, en vista que edificar una església nova costava 1000 lliures més, -o siga, 2500-, es decidiren per fer-la nova.

L'obra, subhastada en febrer de 1692, va quedar a càrrec de Pere Revert, *"obrer de vila de la universitat [poble] de Agullent"*, que es comprometia a fer-la d'acord amb els capítols (*plec de condicions*) acordats amb els *elets* i pel preu de 2000 lliures.

Un obrer de vila o mestre d'obra de l'època seria l'equivalent als nostres arquitectes. Però els obrers de vila del segle XVII no tenien ni el prestigi social ni l'econòmic dels actuals arquitectes.

L'Església de l'Assumpció de la Vila de Montesa (1686-1702)

Un *arquitecte* de l'època venia a guanyar unes 80 lliures a l'any, o siga 0,25 lliures de jornal. En paraules de Ximo Company *"els mestres d'obres...no són, en absolut, adinerats, ni gaudeixen, ... de prestigi social"*.

De Pere Revert sabem que, uns anys abans de començar el temple de Montesa havia construït una església a Beniarrés (El Comtat), poble que també pertanyia a l'Orde de Montesa.

El 19 de febrer de 1693, fra Lluís Gozalbo, com a rector de Montesa, col·locà la primera pedra del nou temple.

Les obres, que en principi havien de durar cinc anys, es prolongaren fins a nou. Amb tot, la nova església es va bastir en un temps raonable: la de Vallada, per exemple, iniciada el 1564, no es va concloure fins ben entrat el segle XVIII.

Una vegada dividit l'antic temple en dues parts, els treballs començaren pel presbiteri de la nova església, mantenint els oficis litúrgics en la meitat de l'església vella que restà en peu. Enderrocats els primers trams de l'edifici vell, tan sols conservaren el campanar, que és l'actual. També es va aprofitar part de la pedra dels arcs de l'església vella i les lloses que la pavimentaven. Eixes lloses són les que hui es fan servir com a paviment davant de l'església, de la Casa Abadia i de les muralles i foren col·locades a partir de l'any 1930, en pavimentar l'interior de l'església amb taulells hidràulics.

La nova església, en octubre de 1696, estava construïda fins a la seua meitat. En eixa data, els jurats de la vila, que tenien dos bancs davant el presbiteri, els traslladaren al presbiteri de l'església nova, fet que ens du a pensar que, a continuació, es procediria a enderrocar el que quedava de l'edifici vell, a fi de continuar les obres.

Uns anys després, el 1699, fra Eusebio de León, (aleshores rector de Montesa), manifestava als seus parroquians la situació en que es troba-

La cúpula del rera-sagrari amb el campanar al fons.

L'Església de l'Assumpció de la Vila de Montesa (1686-1702)

va l'obra de l'església: en aquells moments faltava fer la coberta del temple, però ja no tenien més diners en l'administració i a més, s'hi trobaven endeutats en més de 230 lliures. Finalment, van acordar donar als *elets* les facultats necessàries per a cobrir l'església: ho van aconseguir amb alguns préstecs oferts per gent del poble.

En 1702 van concloure les obres de la nova església de l'Assumpció de la vila de Montesa.

CONSIDERACIONS FINALS.

La lectura dels diversos documents ens du a reflexionar sobre diversos aspectes: en primer lloc, el caràcter *democràtic* de les decisions preses a l'església. Com hem vist, la decisió de construir una nou temple es consensua entre tots els membres del poble, entre tota la comunitat. Encara que la proposta la fa el rector de Montesa, en definitiva seran els veïns del poble els que decidiran, ja que, entre altres coses, les despeses aniran a càrrec d'ells. Amb tot, el fet de convocar els veïns per a prendre decisions importants, sembla que era una pràctica corrent: pensem en els *consells generals* que habitualment es feien.

D'altra banda, hi ha que tindre en compte el fet de les modes. Recordem que el rector de la parròquia plantejà fer un temple modern -barroc-, i l'església en eixe temps és també un símbol molt important per al poble i és un orgull per a la comunitat: calia doncs, estar al dia.

Respecte a la societat local que va fer possible la construcció de l'església, hi ha que destacar que ens trobem davant d'una societat estratificada, amb diversos grups socials, en la qual hi hauria un xicotet grup de llauradors benestants i una gran majoria de

Àngel situat damunt el capitell d'una de les pilastres del presbiteri.

L'Església de l'Assumpció de la Vila de Montesa (1686-1702)

persones que simplement subsistirien. Un llistat elaborat l'any 1699 per al cobrament d'un impost, dóna per a Montesa una xifra de 176 caps de família. D'aquest llistat hi ha 155 que paguen; 16 que no perquè són pobres i no poden pagar res; i un total de 5 que estan exents de contribuir: aquestos són un noble, Diego Sanz de Vallés, sotscomandador de l'Orde de Montesa i els quatre rectors que resideixen a la parròquia en aquells moments -encara que d'eclesiàstics sabem que n'hi havia algun més-.

La major part de veïns es dedicava a la terra, encara que també consten al

cens un notari, un doctor en medicina, un obrer de vila i un teixidor de lli. En quant als conreus que hi havia al poble, l'economia camperola es basava en la cria de blat, oliveres i garrofers. Així, l'impost acordat per a fer front a les despeses, havia de gravar, necessàriament, sobre aquests productes bàsics.

Amb tot, què faria qui no podia pagar? Possiblement la seua aportació es materialitzaria fent algun jornal per a l'obra del temple o simplement no pagaria i prou.

Cartell commemoratiu dels 300 anys de l'Església.
Detall. M. Boix, 2002

Fonts arxivístiques:

- Arxiu del Regne de València, *protocols notarians*, signatures 10, 18, 19, 20 i 1959.
- Arxiu de Protocols del Patriarca de València, signatures 15347, 15348 i 18236.

Bibliografia:

- J. Cerdà i Ballester, "L'Església Parroquial de Montesa. Gènesi i evolució constructiva (1686-1702)", a *Papers de la Costera*; Xàtiva, Associació d'Amics de la Costera, núm. 12, pp. 65-80.
- E. Soler Bautista, "La Iglesia Parroquial de la Mare de Déu de l'Assumpció de Montesa. La decoración de la fachada y de la nave principal" a *Festes Patronals 1997*, Montesa, 1997.

El nostre agraïment a Josep Miquel Calabuig per les fotografies i a Salvador Vila per la planta de l'Església